

Творны параўнання як моўна-выяўленчы сродак у паэзіі Васіля Віткі

В. Я. БАРЫСЕНКА

Самая распаўсюджаная форма выражэння сярод бязлучнікавых параўнальных канструкцый – творны склон. Праз дзеянне аднаго прадмета характарызуецца дзеянне другога, у даны момант параўнанне болей яму ўласцівае. Такія канструкцыі нагадваюць параўнальныя звароты, якія ўдакладняюць якасць дзеяння [1, с. 178].

У творах Васіля Віткі творны параўнанне выражаецца адным назоўнікам, а каб надаць большую выразнасць радкам, паэт надзяляе назоўнік паяснёным словам: *Аганёк вавёркай скача* па галінцы: хрусць ды хрусць [2, с. 215]; Пісаць пра бяду не хочацца, а тэма грукае ў цемя, у чарапной каробцы варочаецца *неўтаймаванаю, злою прарочыцай* [3, с. 167].

Творны параўнанне выконвае ў сказе ролю акалічнасці, і гэтым ён сінанімічны вобразнаму параўнальнаму звароту, што можа пацвердзіць трансфармацыя творнага параўнанна ў параўнальны зварот: *Туманом малачаевым* без трывогі адчайнае незабыўная, ціхая ноч *дагарыць*, дагараць і кастры [3, с. 15]; *Пеўневым барвовым грабянцом* запалаў лясок на далягладзе [4, с. 185]. Сказы, дзе параўнанні, выражаныя творным склонам назоўніка (*туманом малачаевым* і *пеўневым барвовым грабянцом*), лёгка перабудоўваюцца ў параўнальныя звароты – *як туманом малачаевым* і *нібы пеўневым барвовым грабянцом*, а каб паказаць прыгажосць вечаровага змяркання і восені пісьменнік ужывае разам з параўнаннямі эпітэты (*малачаевы, пеўневы, барвовы*).

У Васіля Віткі лексіка творнага параўнанна прадстаўлена назоўнікамі з канкрэтным значэннем *водгалас, казка, баразна, рэха, ластаўка, модніца* і інш. Прыгадаем некалькі прыкладаў: *Паварочвалася шустра модніцаю перад люстрам* і яшчэ адна красуня – еўрапейская казуля [5, с. 93]; *І ластаўкай ляціць* услед сэрца юнака прынесці ў адказ цяпло тваёй усмешкі [3, с. 65]; *Рэхам коціца песня* па азёрнай Літве і за стол наш пачэсны сябрыну ўсю заве [6, с. 138]; Разам з вясно *свежай баразною* ў сум і ў дождж *ідзе* басанож, падкасаўшы штаны, кашуля – *наросхліст* [7, с. 8]; 3-пад шыбеніцы царскай звяртаюся да вас: няхай *жахлівай казкай запомніца* наш час [2, с. 237]; *Звініць вечаровым водгаласам* вёска [4, с. 185].

Самастойнае значэнне вобразаў у канструкцыях, дзе ўжыты творны склон назоўніка, паміж параўнальнымі прадметамі страчваецца, але застаецца сэнсавая сувязь, якая пераводзіць назоўнікі ў катэгорыю прыслоўя. Гэты працэс, як сведчаць прыклады, не актыўны ў творчасці Васіля Віткі. Назоўнікі ў такіх канструкцыях часта ўжыты з азначэннямі, а гэта даказвае, што ў сказах не прыслоўі, а назоўнікі: *Шырока хвалі паплылі зялёнымі вянкамі* [4, с. 125]; *Барвіночку, лубы цвеце* вечно юнай Украіны, праз усё жыццё мне *свеціш самым чыстым успамінам* [4, с. 193].

Між тым, існуе меркаванне сярод навукоўцаў аб тым, што творны параўнанне непрадуктыўная канструкцыя, страчваецца і замяняецца ў мове мастацкіх твораў параўнальным зваротам. Так, К. І. Ходава ў сваіх даследаваннях прыйшла да высновы, што творны параўнанне выцясняецца параўнальным зваротам не толькі ў рускай, але і ў іншых славянскіх мовах [8, с. 181–192], Чуіч Л. А. таксама лічыць, што параўнальны зварот ужываецца часцей, але граматычныя функцыі творнага параўнанна лічыць ужывальнай і распаўсюджанай формай выражэння параўнанна [9, с. 77].

Аднак Рабкевіч В. І. даказаў на прыкладах з твораў мастацкай літаратуры, што “ў беларускай літаратуры творны параўнанне – вельмі пашыраная з’ява” [10, с. 46, с. 143].

У Васіля Віткі кожны творны параўнанне “метафарычны, і ён можа быць сінанімічны не з усімі тыпамі параўнальных зваротаў, а толькі з вобразнымі, а таксама з метафарычнымі”

[10, с. 48]. Гэта даказваюць прыклады, дзе творны параўнаньне характарызуе дадатковае дзеянне прадмета, як і вобразны параўнальны зварот: І стала так лёгка, і песня празрыстай сярэбранай флейтай зайшлася ў пералівах, у шырокі прастор паплыла, што людзі спыняліся, слухалі, у чыстае неба глядзелі: “Жаваранак! Жаваранак! Вястун вясны прыляцеў!” [7, с. 10]; Вырас сыноч, палюбіў сваю песню, да сонца падняўся жаўранкам веснім [2, с. 229]; Срэбнаю пацеркай на нітцы затрыміцеў і песняю разліўся ў альховым кусце салавей [5, с. 49]; Цьмее край зямлі і ледзь трыміць, тонкаю, агністаю палоскай, і, наструненая ўся, звініць вечаровым водгаласам вёска [4, с. 185].

Апошні прыклад паказвае, як паэт адзін сказ напоўніў параўнаннямі, выражанымі творнымі склонам назоўніка, што дало магчымасць стварыць дакладны вобраз вечаровага змяркання: *край зямлі, як палоска; і вёска, як водгалас*. Гэты прыём дваінога ўжывання яшчэ не раз будзе ім выкарыстаны, каб пашырыць межы лексічных адзінак параўнання. Такое пашырэнне лексічнага матэрыялу сярод моўных сродкаў вобразнасці паказвае на эфектыўнасць творнага параўнання і на яго шырокія спалучальныя магчымасці.

Лагічна творны параўнаньне звязваецца з эпітэтамі і метафарамі, а гэта дапамагае раскрыць думак і перажыванняў, акрэсленню пейзажных замалёвак, стварэнню станоўчых або адмоўных герояў: *Звязала рушніком рака, тугім вузлом злучыла* з лесавіком палевіка і дружбе навучыла [7, с. 38] – творны параўнаньне ўжыты двойчы (*звязала рушніком і вузлом злучыла*), дадаткова пісьменнік ужывае метафару (*рака навучыла дружбе*), і эпітэт (*тугі*) вузел. Усе гэтыя тропы, ужытыя разам, ствараюць адзіны малюнак жыцця людзей.

Або: А ўвосень свежаю разорай пройдзе тут салдат па-гаспадрску ўпэўнена, як ён хадзіў за плугам цяжкае вайны тры гады [7, с. 56] – творны параўнаньне (*пройдзе свежаю разорай*) спалучыў паэт з метафарычным выразам (*плуг вайны*), а кожны троп дадаткова ўдакладнены эпітэтам (*свежая разора, цяжкі плуг вайны*), а ў выніку адзіная карціна пасляваеннага жыцця ў беларускай вёсцы. Такое агульнае перамяжванне тропай дае магчымасць ствараць вобразы, якія дакладна і эканомна перадаюць вялікую колькасць інфармацыі чытачу.

У творах паэта параўнанню падвяргаюцца не толькі прадметы, але і абстрактныя паняцці: *боль і ліст, пер’е і ўспамін, барвінак і песня, рабіна і ўспамін, сініца і веснік, слова і прамень, ноч і крылі, слова і кропля, тэма і прарочыца* і інш.

Гэты *боль* яе сэрца *горкім лістам прарос*, прыдарожнае дрэўца ад яе ссохла слёз [7, с. 37]; Пад парогамі артылерыі задыміла навокал ралля, і прыліпнуў *шматочак пер’я ўспамінам цяжкім да галля* [6, с. 32]; Дзе ты, мая рабіна, што каля тыну расла, што *дарагім успамінам і песняй на сэрцы лягла?* [7, с. 52]; Праз акно *сініца* ў хату *просіцца прывітальным добрым веснікам* [3, с. 19]; Я *слова* запаветнага шукаў, яно *здавалася мне патаемным промнем*, які асвеціць мора глыбіню, і неба высь, і вырыс той паэмы, што не напісана яшчэ [3, с. 51]; *Крыламі вароннімі, сівымі стулілася ноч* [6, с. 5]; *Трапечацца слова* – жывое, цёплае ў горле птушыным *гулкаю кропляю* [6, с. 51]; Пісаць пра бяду не хочацца, а *тэма* грукае ў цемю, у чарапной каробцы *варочаецца неўтаймаванаю, злою прарочыцай* [3, с. 167]

Як сцвярджаюць даследчыкі, на пачатку ўзнікнення “для выражэння творнага параўнання выкарыстоўвалася вельмі абмежаваная колькасць лексем: параўноўваліся звычайна прадметы, выражаныя назоўнікамі, што абазначаюць жывых істот або з’явы прыроды” [9, с. 69–70].

У стварэнні сваіх параўнальных канструкцый паэт значна пашырыў лексіку, аб чым сведчыць разгледжаны матэрыял, які паказвае, што лексіка параўнанняў, створаных назоўнікамі, у Васіля Віткі прадстаўлена не толькі канкрэтнымі назоўнікамі, але і абстрактнымі. А гэта значыць, што творны параўнаньне ў яго творах не менш ужывальны, чым іншыя параўнанні.

Творны параўнаньне ў радках паэта знаходзіцца як у прэпазіцыі, так і ў постпазіцыі да асновы параўнання, напрыклад: *Добра хвошча свежы душ, вострай рыфмай чэша* [4, с. 162]; Тут між балотнага куп’я *ўзятала песня кнігаўкай* [4, с. 39]; Ён (конь) з пярэдніх *унаў*, а пасля ўсім цяжарам *уздоўж разоры – велічэзнаю рыжай гарою* [7, с. 72].

Творны параўнаньне можа стаяць і ў прэпазіцыі адносна слова, з якім параўноўваецца: *Развітальным, сумным пасланцом сонечны прамень унаў у садзе* і на шыбе так зазіхацеў, што міжволі жмурыліся вочы [7, с. 185]. Або верш “Майская госця”, дзе ў пачатку: *Прыляцела,*

прыляцела першаю паштоўкаю. У канцы верша чытач зразумеў, што гэта за "паштоўка": Просім, калі ласачка, сябраваць заўсёды з намі, ластавачка, ластаўка! [7, с. 25].

Творны параўнання знаходзіцца ў прэпазіцыі ці ў постпазіцыі, але залежыць гэта ад той ідэйнай задумы, якую вырашае паэт. Гэта наглядна даказаў апошні прыклад. Прэпазіцыя творнага параўнання на працягу ўсяго верша ўтрымлівала ўвагу чытача, а разгадка адбылася толькі ў канцы, прычым увесь верш дадаткова насычаны метафарами: *Я (ластаўка) сама сабе пашыла хвартушок бялюсенькі. Выгладжу сваю абнову, вычышчу ўсе пёрачкі, каб у дзённіку вясновым мець адны пяцёрчкі. Калі ў вас іх малавата ці даўно ўжо меліся, не хачу быць вінаватай – давайце падзелімся* [7, с. 25]. Ластаўка як жывая істота, якая шые, гладзіць, атрымлівае адны пяцёркі, дзеліцца ўсім, быццам дзяўчынка. Такое перамежаванне тропаў сведчыць пра індывідуальнасць выкарыстання пісьменнікам моўна-выяўленчых сродкаў у паэтычных творах.

Такім чынам, даследаваны матэрыял паказаў, што творны параўнання ў творах Васіля Віткі – прадуктыўная канструкцыя, якая дапамагае больш выразна акрэсліць многія рэаліі жыцця.

Abstract. The author analyses one of the tropes – comparison. She singles out the comparisons in the instrumental case, states their variety in Vasily Vitka's literature and shows that in his works they are the most productive constructions which help to present the reality more vividly.

Літаратура

1. *Граматыка беларускай мовы*. У 2 т. Т. 2. Сінтаксіс, Мінск, Навука і тэхніка, 1996.
2. В. Вітка, *Бібліятэка беларускай паэзіі*, Мінск, Беларусь, 1968.
3. В. Вітка, *Вышыні святла. Вершы*, Мінск, Маст. літ., 1977.
4. В. Вітка, *Дзеціам: Выбр. Творы*, У 2-х кн., Мінск, Юнацтва, 1986.
5. В. Вітка, *Мінскія балады*, Мінск, Юнацтва, 1982.
6. В. Вітка, *Случчына*, Мінск, Маст. літ., 1981.
7. В. Вітка, *Трэція пеўні*, Мінск, Маст. літ., 1988.
8. К. И. Ходова, *Творительный превращения и сравнения*, Творительный падеж в славянских языках, Москва, Изд-во АН СССР, 1958, С. 181–192.
9. Л. А. Чуич, *К вопросу о грамматическом выражении сравнения в русском языке*, Ученые записки Томского ун-та, № 2 (1946), С. 68–77.
10. В. І. Рабкевіч, *Творны параўнання*, Беларуская лінгвістыка, Мінск, Навука і тэхніка, № 4 (1973), С. 46–49.